

Л.Ю.Ступак

БІБЛІОГРАФІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ДЕРЖАВНОЇ ІСТОРИЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ

Історична бібліографія - важливий фактор у науковій роботі, в поширенні історичних знань серед широкого загалу. Вона сприяє плануванню та прогнозуванню наукових досліджень з історії, фіксує стан їх розвитку, допомагає виявляти недостатньо розроблені теми.

Державна історична бібліотека (ДІБ) забезпечує наукову громадськість змістовною бібліографічною інформацією з питань історії. Тривалий час вона координувала розробку бібліотеками окремих проблем історичної бібліографії. Добре відомі спеціалістам і стали рідкістю такі видання ДІБ: Статистика народного господарства і культури Української РСР / Складачі: Д.С. Альохін, Н.М. Уманська. - К., 1968; Історія фабрик и заводів Української ССР / Составители: Л.И.Евселевский, А.В.Пилипенко, Н.М. Уманская.- К., 1981; Борці за владу Рад / Складачі: Н.Селівачова, В.Грицаєнко. - К., 1969; Революція 1905-1907 років на Україні / Складач Д.С. Альохін. - К., 1959; Їх життя - приклад для молоді: Показчик літератури про полководців і воєначальників Великої Вітчизняної війни / Складач А.М. Комська. - К., 1976; Історія Києва: Бібліогр. показчик в 2 т., 4 вип. / Складач Н.М. Шеліхова та ін. - К., 1958 - 1962; Бібліографія російської і української бібліографії по історії Української РСР (1956-1965) / Складачі: Н.М. Шеліхова, О.С.Ровнер. - К., 1966.

У радянській історичній науці створено чимало міфів, які впливали і продовжують впливати на свідомість громадськості. Факти фальсифікувались, матеріали пошуків замовчувались, що суттєво знижувало результати науко-

вих досліджень. Зібрані в показчиках минулих років матеріали не втрачають наукової цінності, допомагаючи об'єктивно осмислити пов'язані з історією України питання, які досі не висвітлені і все ще належать до контроверсійних.

Бібліографічна діяльність ДІБ невіддільна від історичної науки. До укладання показчиків, їх рецензування та редагування залучаються провідні українські вчені П.Т.Тронько, П.Л.Варгатюк, П.П.Панченко, С.В.Кульчицький, Є.М.Склярєнко, Л.І.Євселевський, В.Г.Сарбей, В.В.Мусієнко, Є.П.Шаталіна, В.І.Марочко, Е.М.Піскова, Ю.З.Данилюк, Л.І.Ткачова, Г.В.Касьянов, Г.В.Боряк, О.Б.Головко та ін. У таких показчиках відбиваються різні проблеми сучасної історичної науки. Випереджаючи наукові розробки, вони забезпечують інформацією дослідників, прискорюють збирання та оцінку відповідних матеріалів.

У нашій країні склалася досить чітка система поточного інформування спеціалістів про нову історичну літературу. А от ретроспективна історична бібліографія розвивається стихійно. Практично нею займається лише ДІБ. Ще в 40-х роках тут розпочато складання ретроспективної науково-допоміжної бібліографії з історії України, але в зв'язку з Великою Вітчизняною війною роботу було припинено. Відновилася вона в 1959 р., і в результаті багаторічної діяльності колективу бібліотеки було створено робочу картотеку матеріалів з історії України (понад 130 тис. описів). Описано історичну літературу, видану в межах колишнього СРСР українською та російськими мовами з 1708 по 1967 р. включно. Охоплено дослідницькі праці та інші публікації з історії

України (наукові, науково-популярні тощо), літературу з археології, етнографії, допоміжних історичних дисциплін, а також із суміжних галузей - економіки, державного устрою, воєнної історії, культури, освіти, літератури та мистецтва.

Для виявлення історичних матеріалів було переглянуто видання Книжкової палати колишнього Союзу та України (до 1967 р. включно), каталоги наукових бібліотек у Києві, Львові, Харкові, друковані каталоги, зокрема архівний примірник ЦНБ за 1917 - 1923 рр. Значний масив матеріалів виявлено у таких бібліографічних покажчиках: История СССР: Указ. советской литературы за 1917 - 1952 гг. Т. 1, 2.; Каратаев С. Библиография финансов, промышленности и торговли. Со времен Петра Великого по настоящее время (с 1714 по 1879 г.). - СПб., 1880.; Межов В.И. Крестьянский вопрос в России: Полное собрание материалов для истории крестьянского вопроса на языках русском и иностранных, напечатанных в России и за границей 1764 - 1864. - СПб., 1865; Межов В.И. Литература русской географии, статистики и этнографии за 1859 - 1880 годы; Пенкина З.М. Полесье: Библиографические материалы по истории, географии, статистике, этнографии и экономическому состоянию Полесья; Пеленський Є.Ю. Матеріали до краєзнавчої бібліографії Галичини, Волині та Закарпаття (українські книжки за 1900 - 1935 рр.). - Львів, 1936; Указатель книг и статей отдела имени кн. Г.А. Потемкина по истории и современному состоянию новороссийского края / Сост. В.К.Шенф. - Херсон, 1913; і багато ін. Виявлені й розписані бібліографії істориків, списки прикнижкової бібліографії, бібліографічні покажчики книг, статей із журналів та збірників, виданих у 1708 - 1955 рр., збірники наукових праць, наукові записки, праці, матеріали конференцій різних наукових установ. Значну увагу приділено пресі. Переглянуто журнали: «Агітатор» за 1925 - 1932 рр.; «Армия и революция» (1921 - 1926); «Архівна справа» (1925 - 1931); «Архітектура Радянської України» (1938 - 1941); «Бібліологічні вісті» (1923 - 1930); «Більшовик України» (1926 - 1951); «Большевик» (1924 - 1967); «Киевская старина» (1882 - 1936); «Борьба классов» (1924 - 1936); «Военный вестник» (1921 - 1967); «Літературно-науковий

вісник» (1898 - 1922); «Советское государство и право» (1930 - 1967); «Шлях освіти» (1926 - 1931) і багато інших видань, зміст яких мав бути доступним дослідникам та читацькому загалу.

У кінці 20-х років історична наука зазнала справжнього розгрому, кваліфікуючись як «націоналістична», а її представники - як «націонал-шовіністи». Припинилося друкування творів М.Грушевського, М.Драгоманова, М.Костомарова, П.Куліша, М.Максимовича й інших відомих дослідників історії України.

Звичайно, давно слід видати цю національну бібліографію. Величезною кількістю матеріалів, опублікованих окремими виданнями та в дореволюційній і радянській періодиці, можна опанувати лише при наявності такого бібліографічного зводу. Це питання не раз порушувалося протягом багатьох років, але з ряду причин бібліотека не змогла опублікувати покажчик, та й тепер справа відкладається на невизначений час.

З 1968 р. ДІБ розпочала видавати бібліографічні щорічники «Історія Української РСР» (з 1989 р. - «Історія України»). До них відбиралася видана в Україні та поза її межами література українською і російською мовами, зокрема збірники документів і матеріалів, монографії, публікації з наукових збірників чи періодичних видань з питань вітчизняної історії. Цим виданням постійно послуговуються навчальні заклади, музеї, громадські об'єднання й товариства, бібліотеки, науковці, вчителі, краєзнавці, студенти.

Було опубліковано чимало науково-допоміжних бібліографічних покажчиків: «Музейное строительство на Украине» (1917 - 1987), «Охрана памятников истории и культуры на Украине» (1917 - 1987), «История промышленных и сельскохозяйственных предприятий на Украине» (1917 - 1987). Протягом 1985 - 1992 рр. вийшли фундаментальні покажчики «Історія Компартії України», «Історія робітничого класу УРСР», «Історія селянства Української РСР», «Історія інтелігенції Української РСР».

Переосмислення історичних реалій, висвітлення закритих тем минулого - характерні ознаки сьогодення. Бібліографічна діяльність ДІБ спрямована на виявлення та популяризацію но-

вих джерел, поглиблення знань про державу, про її виникнення, розвиток, функції, культурно-історичну спадщину та національно-культурну самобутність. Спробою створити ґрунтовну й водночас доступну багатьом споживачам інформації бібліографію став ретроспективний науково-допоміжний покажчик «Історія селянства Української РСР» (К., 1990). Щоб не допускати вже відомих у вітчизняній історії інформаційних розривів, дати історикам повноцінний доказовий матеріал, складачі особливо сумлінно виявляли матеріали, повернуті зі спецфондів. Було здійснено посторінковий перегляд періодичних видань 20 - 50-х років, бібліографічних покажчиків загально-го та галузевого характерів, що збагатило посібник, дозволило не тільки прочитати досі не знані сторінки історії селянства, а й відкрити імена маловідомих або незаслужено забутих (репресованих) українських учених.

З основними етапами розвитку ще одної верстви населення знайомить науково-допоміжний покажчик «Історія інтелігенції Української РСР» (К., 1991). У ньому представлено основні друковані матеріали, що стосуються історії провідних професійних груп вітчизняної інтелігенції періоду радянської влади. Широке коло матеріалів — від фундаментальних монографій до узагальнюючих статей у періодиці, а також статистичні довідники, збірники документів, історіографічні дослідження, праці з країн ближнього зарубіжжя висвітлює сповнений драматизму шлях дореволюційної інтелігенції та формування нової; вміщено також документи й матеріали про появу специфічної групи радянських службовців-висуванців. Окремим розділом виділено літературу, що стосується репресій серед інтелігенції.

У ДІБ складено бібліографічний покажчик «Репресії 20-х - 30-х - 40-х і початку 50-х років на Україні» (К., 1991). Тут зібрано офіційні документи, статистичні матеріали, публікації з періодичних видань 1917 - 1991 рр. , враховано результати досліджень з цієї теми. В одному з розділів - література про спробу відновити історичну правду в 50 - 80-х роках, про заходи по забезпеченню прав реабілітованих, їхніх родичів, відшкодуванню їм матеріальних збитків та увічненню пам'яті жертв сталінських репресій.

Зростаючий інтерес до історичного досвіду 20 - 30-х років змінює цільові функції бібліографічної діяльності історичної бібліотеки. Вона має стати центром нагромадження історичної інформації. Враховуючи це, ДІБ з 1994 р. приступила до формування бібліографічного банку даних з вітчизняної історії. Це зменшить кількість «проблемних ситуацій», які виникають через недостатню поінформованість про досвід минулого; виявить історичні тенденції, принципи й закономірності, сформує історично-науковий підхід до вирішення сучасних соціальних проблем. Закладені в банку даних матеріали покликані сприяти передачі інформації, піднести загальний рівень освіченості популяризаторів історичних знань, гуманізації науково-бібліографічної та інформаційної діяльності в інтересах відродження національної історичної науки й культури. При наборі матеріалів до банку даних увага акцентується на якісно новому об'єктивному розумінні вузлових проблем. Це дає змогу відійти від однобокого, звуженого сприйняття історичних подій крізь призму «марксистсько - ленінської методології» і використання «закономірних» стереотипів.

Завдання бібліографічного банку даних - зібрати й систематизувати історичну літературу про нашу країну й народи, видану в Україні, в межах колишнього СРСР та в інших державах з 1708 р. по сьогодні.

Враховуються всі друковані матеріали з історії народів нашої країни, що проживали та проживають на її території. Послідовно додержуючись засад історичної бібліографії, ДІБ оприлюднює матеріали про події, факти, явища історії і культури, які відроджують ідею самоцінності отчого краю, несуть ґрунтовні знання про розмаїття етнічних, мовних, культурних витоків українців.

Особливо ретельно виявлятимуться матеріали з історії східних і південних районів України, де надто дається взнаки незнання власної історії та культури. На першому плані - матеріали про заселення Слобожанщини, Надазов'я, Причорномор'я, Наддніпрянщини; про культурну місію хліборобів і військово-політичну - козаків; стосунки між українцями й росіянами, поляками, євреями, татарами, греками тощо. Висвітлюватиметься історія українців на етнічних

теренах, що залишилися поза межами сучасної Української держави: на Підляшші, Холмщині, Лемківщині, Кубані, північно-східній Слобожанщині, Наддністрянщині, Південній Буковині, Стародубщині, Берестейщині, Пряшівщині та місцях компактного проживання українців - на Зеленому та Сірому Клинах, Волзі, Сибіру.

Упереджена оцінка подій у застійні часи призвела до того, що з поля зору вчених випали цілі ланки історії України. Приміром, історія релігії та церкви, роль релігійних установ у культурі держави. Недостатньо висвітлено українсько-кримські й турецько-кримські відносини. Замовчувалася також справжня мета визвольної війни 1648 - 1654 рр. - створення незалежної національної держави в межах усіх етнічно-українських земель.

У широкий спектр матеріалів банку даних включатимуться документи про носіїв і творців наших традицій, матеріальної і духовної культури, насамперед у її локальних виявах; про славетних і поки що маловідомих співвітчизників. На основі

цих матеріалів, картотеки «Історія України» (1708 - 1967) і щорічників за 1968 - 1993 рр. ДІБ планує видати фундаментальний багатотомний науково-допоміжний покажчик «Історія України». Над ним працює група, до складу якої входять спеціалісти ДІБ та фахівці-історики провідних наукових установ Києва. Розробляються схеми класифікації та розміщення матеріалів у покажчику, уточнюється його структура.

Неухильне зростання обсягу інформації вимагає своєчасної її систематизації. Від цього залежить якість бібліографічної діяльності ДІБ.

На жаль, бібліографічні покажчики виходять малими тиражами, і викладачі історичних дисциплін, на допомогу яким розраховані ці видання, не мають змоги ними користуватися. Доцільно було б публікувати огляди історичної літератури та покажчиків історично-краєзнавчої тематики на сторінках наукових журналів, щоб привчити читачів користуватися цими посібниками у науково-дослідній роботі.

РІДКІСНИЙ ПОКАЖЧИК УКРАЇНСЬКИХ ВИДАНЬ У ВІДНІ

Майже сто років Відень був одним із центрів української культури: тут виходило багато українських періодичних видань, функціонувало чимало громадсько-культурних товариств, зокрема студентських - приміром, «Січ». Під час першої світової війни, коли російська армія зайняла Галичину, в столицю Австро-Угорщини з рідних земель перемістилися провідники політичних партій. Тут було засновано «Українську культурну раду», що стала центром громадсько-культурного життя українців та «Союз визволення України» - громадсько-політична антиімперська організація українців Наддніпрянщини, яка крім періодичних видань («Вісник Союзу визволення України», «Ukrainische Nachrichten»), випустила сотні політичних брошур, пропагандистських матеріалів, публікувала твори українських письменників. Усі ці видання сьогодні раритетні. Найповніше вони збереглися в Науковій бібліотеці ім.В.Стефаніка НАН України у Львові, але понад півстоліття пролежали у спецфондах.

Українські політичні і культурні діячі намагалися зберегти відомості про ці видання, а тому вже 1916 р. заходами й коштом «Української культурної ради» виходить у друкарні Мехітаристів* бібліографічний покажчик Івана Чепиги «Українська літературна продукція на еміграції у Відні» (охоплено період від серпня 1914 р. до травня 1916 р.).

Цінність покажчика в тому, що тут подано досить ґрунтовний огляд видань за вказаний відтинок часу.

Маючи підруками описані ним газети, журнали, брошури, книжки, упорядник подав їх докладний бібліографічний опис мовою оригіналу. Звичайно, відомості про періодику досить сумарні, без уточнення дат їх виходу, змісту тощо. Але пам'ятаймо, повніше описати газети й журнали, тобто розкрити зміст віденської періодику, в тих умовах було б не так легко. Покажчик не вмістився б у брошурі, і не зміг би появитися друком, оскільки «Українська культурна рада» не могла публікувати великих довідково-бібліографічних видань.

Коли настане час, що укладатимемо повний каталог українських видань, де б вони не виходили, скромна праця бібліографа І.Чепиги стане у великій пригоді, а зараз хай вона послужить - як бібліографічне видання - всім тим, хто вболіває за долю нашого слова, нашої культури. Видання зберігається у моїй книжковій колекції - із штампом її колишнього власника - вчителя Михайла Керницького.

Федір Погребенник.

* Мехітаристи - вірменська католицька конгрегація, заснована ченцем Петром Мехітаром у Константинополі, згодом перенесена до Відня, де мала свою друкарню. Вона випустила чимало українських видань.

© Погребенник Федір Петрович, Київ, 1994